

Andri Gunnarsson
Hrafnhildur Hannesdóttir

Sjötíu og fimm ár á jöklum

Jöklarannsóknafélag Íslands

Í Kverkfjöllum stendur skáli félagsins í magnaðri umgjörð elds og íss. Herðubreið sést í bakgrunni.
Ljós.: Andri Gunnarsson

Að kvöldi miðvikudagsins 22. nóvember 1950 var í Reykjavík haldinn stofnfundur nýs félags sem hafði það að markmiði að rannsaka jökla landsins og auðvelða ferðir um þá. Var stofnfundurinn haldinn á veitingastaðnum Tjarnarkaffi í Oddfellowhúsinu og komu þar um fimmtíu manns. Í mars 1951 var haldinn framhaldsfundur á sama stað, lög samþykkt og fyrsta stjórn félagsins kosin. Félagið fékk nafnið Jöklarannsóknafélag Íslands.

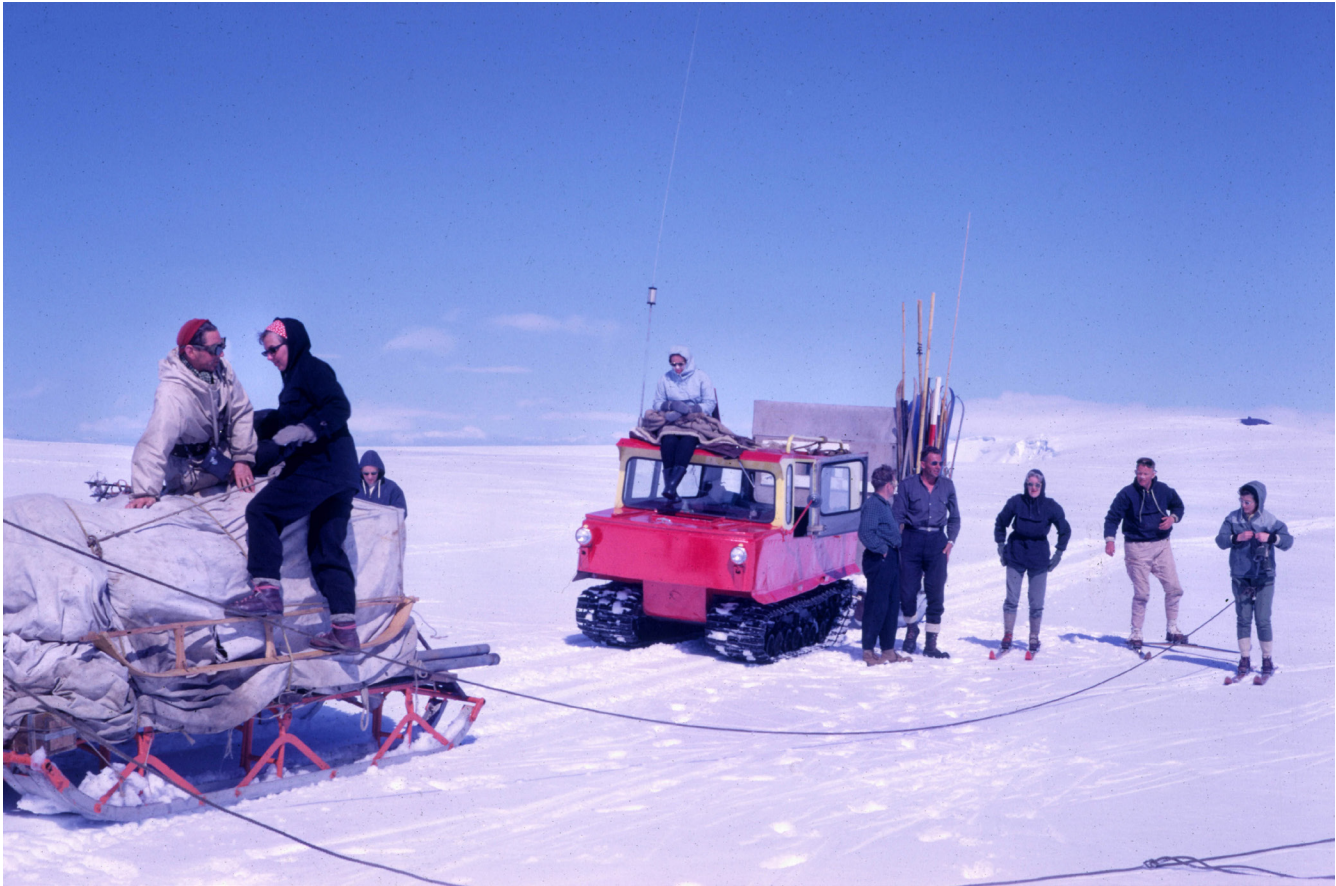
Markmið nýja félagsins var að stuðla að rannsóknnum og ferðalögum á jöklum landsins, gefa út tímaritið Jökul, ásamt fréttabréfi, og skipuleggja fræðslufundi og myndasýningar um jökla. Samstarf vísindamanna og áhugafólks um fjalla- og skíðaferðir hafði hafist nokkrum árum áður.

Síðustu ár hefur félagið einnig sinnt fræðslu um jökla á stafrænum miðlum. Það rekur meðal annars vefsetur, Facebook-síðu, birtir myndasöfn í eigu félagsins á sérstakri ljósmyndasíðu og hægt er að nálgast upptökur af fræðslufundum, gömul myndbönd og fleira á Youtube-rás félagsins.

FRUMKVÖÐULLINN JÓN EYÞÓRSSON

Fyrsti formaður félagsins og helsti drifkraftur að stofnun þess var veðurfræðingurinn Jón Eyþórsson, sem þá þegar hafði lagt grunn að kerfisbundnum jöklarannsóknum hér á landi. Hann hóf mælingar á jökulsporðum árið 1930 í samstarfi við heimamenn, leiddi sænsk-íslenska leiðangurinn á Vatnajökul 1936 ásamt Hans Ahlmann og vann með Steinþóri Sigurðssyni við ýmsar mælingar á Mýrdalsjökli 1943–44. Á þessum árum voru rannsóknastofnanir á Íslandi óburðugar og höfðu takmarkað fjármagn til að sinna verkefnum og rannsóknum.

Eitt af fyrstu verkefnum félagsins var fransk-íslenski leiðangurinn árið 1951, samstarfsverkefni Rannsóknaráðs ríkisins og Heimskautaleiðangurstofnunarinnar sem franskir mannfræðingurinn og landkönnuðurinn Paul-Émile Victor stóð fyrir. Leiðangurinn fór á Vatnajökul um Breiðamerkurjökul, þar sem meðal annars voru gerðar mælingar til að meta ísþykkt jökulsins í fyrsta skipti.

Hópur vísinda- og ferðafólks í vorferð á Vatnajökli vorið 1962.
Ljóm.: Árni Kjartansson

SKÁLAR RÍSA

Samhliða fransk-íslenska leiðangrinum var braggi fluttur upp í Esjufjöll og annar braggi settur niður á Breiðamerkursandi. Hinn síðarnefndi, Breiðá, stendur enn og er elsta rannsóknahús landsins reist sérstaklega til jöklarannsóknna. Skálanum tveim var ætlað að tryggja gott aðgengi fyrir leiðangra á Vatnajökul en snemma varð ljóst að það væri lykilatriði fyrir rannsókniferðir.

Haustið 1950 fundu Guðmundur Jónasson og Egill Kristbjörnsson nýtt vað yfir Tungnaá, við suðvestanverðan Vatnajökul. Það var nefnt Hófsvað og dregur nafn sitt af hnúki einum sem stendur austur undir Vatnaöldum og ber nafnið Hófurinn. Vaðið opnaði leiðina inn í Veiðivötn og Jökulheima og auðveldaði jöklafólki mjög aðkomu að Vatnajökli.

Félagið reisti fyrstu skálana í Jökulheimum árið 1955 og á Eystri Svíahnjúk á Grímsfjalli árið 1957. Þessi hús hafa í gegnum tíðina verið best nýtt af skálum félagsins, enda við eina af aðalleiðunum upp Tungnaárjökul. Hins vegar hefur í seinni tíð oftast verið farið upp Skálafellsjökul þegar haldið er á Grímsfjall. Á fyrsta áratug Jöklarannsóknafélags Íslands (JÖRFÍ) mótaðist grunnstarfsemi þess; árlegar rannsókniferðir á Vatnajökul, vetrarfundir í Reykjavík og útgáfa tímaritsins Jökuls. Á áttunda áratugnum risu fjórir litlir skálar, í Esjufjöllum,

við Goðahnjúka, í Kverkfjöllum og við Fjallkirkju í Langjökli. Árið 1987 varð bylting í aðstöðu á Grímsfjalli þegar þangað var fluttur nýr 60 fermetra skáli. Þar er nú fullbúin aðstaða fyrir mælingar og vöktun náttúruvár. Árið 2002 var sett upp rafstöð á fjallinu sem breytti öllum aðstæðum til reksturs á mælitækjum og fjarskiptabúnaði. Nú eru á Grímsfjalli virkar vöktunarstöðvar sem hafa bæði vísindalegan og öryggistengdan tilgang. Húsin á Grímsfjalli eru hituð með jarðhita, og þar er sturta og gufubað sem koma í góðar þarfir eftir langa vinnudaga á jökli. Nýtt hús var flutt í Esjufjöll árið 2002 eftir vonskuveður sem eyðilagði fyrri skála árið 1999. Árið 2021 var bætt við kamri í Esjufjöllum til að auðvelda veruna þar og vorið 2025 var fluttur sambærilegur kamar í Kverkfjöllum. Alla vinnu við smíði og viðhald skálanna hefur félagsfólk unnið í sjálfböðavinnu.

VORFERÐIR Á VATNAJÖKUL

Fyrsta vorferð á Vatnajökul var farin árið 1953 undir forystu Árna Kjartanssonar og eru þær árlegu ferðir lykilatriði í starfsemi félagsins. Vorferðirnar eru jafnan farnar um mánaðamótin maí-júní og standa yfir í eina til tvær vikur. Vorferðirnar sköpuðu vettvang fyrir jöklarannsóknir á tímum

Veðurstöð mokuð upp í Grímsvötnum í vorferð.
Ljós.: Finnur Pálsson

Þegar rannsóknastofnanir voru varla til og styrkir til mælinga fáir. Vorferðirnar hafa í gegnum tíðina leitt til þess að mörg rannsóknaverkefni hafa orðið að veruleika og þær hafa gefið fjölda fólks tækifæri til að komast á jökul. Í ferðunum hefur verið lagður grunnur að margvíslegri þekkingu sem við búum yfir um Vatnajökul og landið undir honum, um jökulhlaup, jarðhita og eldgos á þessu eldvirkasta svæði landsins. Á rúmlega 70 ára tímabili hafa mörg hundruð manns tekið þátt í ferðunum. Samstilltur hópur félagsmanna sér um flutning fólks og tækjabúnaðar og félagið greiðir hluta kostnaðar af útgerðinni á jöklinum.

Jöklarannsóknafélagið hefur átt fjölmörg ökutæki til að auðvelda ferðalög og rannsóknir á jöklum landsins. Hafa þau verið forsenda árangursríkra leiðangra. Félagið eignaðist sinn fyrsta snjóbíl 1952 og fram til 1990 voru slíkir beltabílar ráðandi í jöklaferðum. Í seinni tíð hafa breyttir jeppar og vélsleðar komið til sögunnar sem helstu farartækin. Öflugir snjóbílar gegna þó enn lykilhlutverki við ýmsa þungaflutninga.

GRÍMSFJALL OG GRÍMSVÖTN

Megináherslur félagsins hafa alla tíð verið stuðningur við rannsóknir og uppbygging aðstöðu. Sérstök

áhersla hefur verið lögð á Grímsvötn og Grímsfjall. Sjálfböðaliðar og vísindamenn hafa sameinað krafta sína í vorferðum þar sem meðal annars hefur verið mæld ísþykkt, afkoma, viðhald og uppsetning á veðurstöðvum, auk fjölda annara rannsóknarverkefna. Þannig var staðfest árið 1960 að Vatnajökull væri þíðjökull og árið 1972 náðist úr suðurhlíðum Bárðarbungu 415 metra ískjarni, sá lengsti sem tekinn hefur verið í þíðjökli. Afkomumælingar í Grímsvötnum eru lengstu samfelldu afkomumælingar á Íslandi og ná að mestu frá 1953. Eftir eldgosíð í Gjalp 1996 ákvað félagið að styðja við rannsóknir á eldgosum og áhrifum þeirra á jökulinn. Þessar rannsóknir hafa síðan verið eitt helsta verkefnið í vorferðum. Auk þess hefur félagið stutt kerfisbundnar afkomumælingar á Vatnajökli með þátttöku félagsfólks. Undanfarin ár hefur í vorferðum gjarnan verið unnið að verkefnum ýmissa stofnana (Jarðvísindastofnunar Háskólans, Landsvirkjunar og Veðurstofu Íslands), svo sem viðhaldi á veðurstöðvum, jarðskjálfta- og GPS-stöðvum, gerðar eru afkomumælingar og gasmælingar í eldstöðvum Grímsvatna, Bárðarbungu og Kverkfjalla. Í ferðunum er viðhaldi á skálum einnig sinnt og framhaldsnemendur fá tækifæri til að sinna rannsóknarverkefnum á jöklinum og öðlast dýrmæta reynslu.

Skálinn í Jökulheimum sumarið 1955. Ljós.: Ópekkur

Sjálfbóðaliði við sporðamælingar á Sólheimajökli 1970.
Ljós.: Valur Jóhannesson

Tjaldbúðir við einn af fyrstu skálum félagsins. Við Breiðá á
Breiðamerkursandi sumarið 1975. Ljós.: Valur Jóhannesson

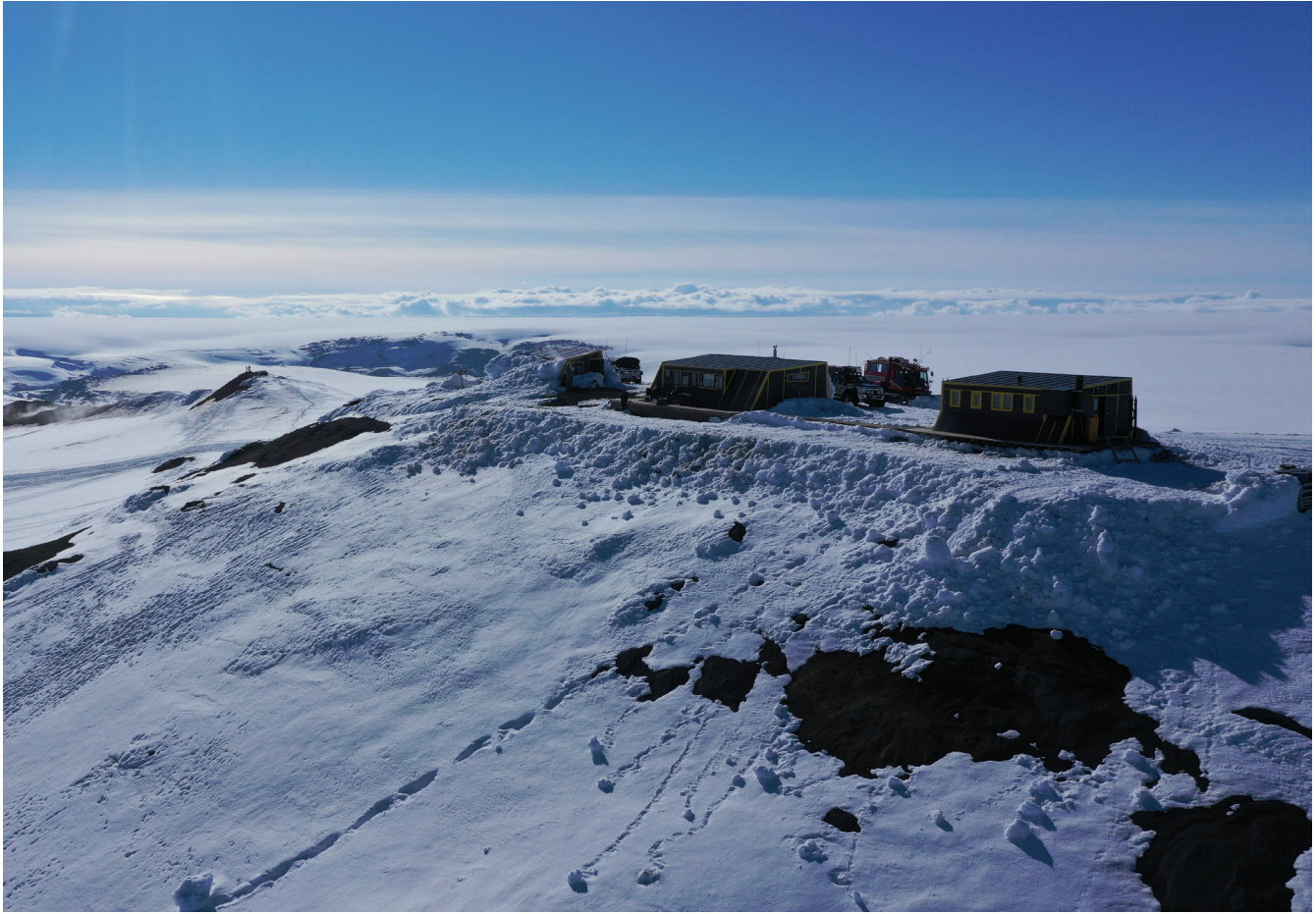
Skálinn í Jökulheimum sumarið 2023. Ljós.: Hrafnhildur Hannesdóttir

Afkomumæling í Grímsvötnum júní 2010. Ljós.: Brynjar Gunnarsson

Jeppar af öllum stærðum og gerðum flytja búnað, tæki og tól niður Tungnaárjökul á leið heim úr vorferð 2007. Ljós.: Finnur Pálsson

Skálar félagsins á Grímsfjalli, horft til suðvesturs. Skálarnir eru bækistöð fyrir flesta rannsóknaleiðangra á jöklinum og gegna lykhlutverki við vöktun náttúruvár á svæðinu. Ljós m.: Andri Gunnarsson

Jöklarannsóknafélagið hefur frá árinu 2001 skipulagt vorleiðangra á Mýrdalsjökul. Afkoma hefur verið mæld í nokkrum punktum og ýmsum öðrum rannsóknarverkefnum sinnt með þátttöku stofnana og sjálfboðaliða.

SPORÐAMÆLINGAR SJÁLFBODALIÐA

Jökulsporðamælingar hófust 1930, tuttugu árum áður en félagið var stofnað en urðu strax eitt af helstu verkefnum þess. Þær hafa verið í höndum sjálfboðaliða, fyrstu áratugin í höndum heimafólks í nágrenni jökla. Þær ná nú yfir 95 ára samfellt tímabil og eru stundaðar við jökla um allt land. Þessar mælingar varpa ljósi á þróun jökla á Íslandi og samband þeirra við breytingar á loftslagi. Þær eru mikilvæg heimild um jöklabreytingar, lýsa hörfun þeirra og framgangi, og einnig framhlaupunum. Frá því verkefnið hófst hafa mælingar farið fram á um 120 stöðum, mislengi á hverjum þeirra og alls hafa tæplega 200 manns skilað inn gögnum, en aðstoðarmenn eru mun fleiri. Mælingunum eru gerð skil á jöklavefsjá (www.islenskir-joklar.is), í tímariti félagsins og í alþjóðlegu gagnasafni um breytingar á stöðu sporða um allan heim.

TÍMARITIÐ JÖKULL FRÁ 1951

Jöklarannsóknafélagið hóf útgáfu tímarits strax árið 1951 en frá 1977 hefur það verið gefið út í samstarfi við Jarðfræðafélag Íslands. Jökull er fagtímarit um jarðvísindi á Íslandi, og jafnframt málagn félaganna. Í fyrstu árgöngum Jökuls voru flestar greinarnar um mælingar á jöklum og svo leiðangurs- og ferðalýsingar. Forsvarsmenn félagsins, þeir Jón Eyþórsson, Sigurður Þórarinnsson og Sigurjón Rist, skrifuðu flestar þessara greina ásamt vísindamönnum sem stunduðu rannsóknir á Vatnajökli. Fljótlega varð Jökull þó að lykiltímariti um jarðvísindi á Íslandi og er nú langmesta safn fræðigreina sem til er um jarðfræði Íslands. Í Jökli hafa birst yfir 430 vísindagreinar. Frá og með fjórða árgangi Jökuls árið 1954 hafa flestar vísindagreinar verið á ensku með íslensku ágripi og myndatextum, en félagsefni á íslensku. Ritstjórn tímaritsins hefur alla tíð verið í höndum ósérhlífins áhugafólks og vísindamanna úr röðum félagsins. Tímaritið má finna á slóðinni: www.jokull.jorfi.is.

Sjónskífa sem er hluti af verkefninu Jöklasýn. Skaftafellsjökull sést í bakgrunni.
Ljósni.: Kieran Baxter

JÖKLASÝN

Árið 2022 hóf Jöklarannsóknafélagið samstarf um myndræna jöklavöktun við bandaríska ljósmyndarann James Balog, sem rak verkefnið „Extreme Ice Survey“ (EIS) til margra ára út um allan heim. Á síðastliðnum árum hafa verið valdir ákveðnir staðir og sjónarhorn til þess að skrásetja breytingar á jöklum með þátttöku almennings og vísindafólks. Verkefnið kallast Jöklasýn (e. Extreme Ice Survey Iceland) og er markmið þess að safna ljósmyndum í aðgengilegan gagnabanka um breytingar á íslenskum jöklum næstu um það bil 100 árin (<http://www.eisi.jorfi.is/>). Settar hafa verið upp á tveimur stöðum sérsmíðaðar sjónskífur með símastatífi með góðu útsýni yfir Skaftafellsjökul og Skálafellsjökul. Sjónskífurnar eru úr bronsi og koma úr smiðju bræðranna í Málmsteyppunni Hellu. Einnig hafa verið settir upp þrífætur fyrir myndavélar á fáfarnari stöðum, t.a.m. á Hamrinum í vestanverðum Vatnajökli, á jökulskerjunum Vetti í Skeiðarárjökli

og Káraskeri í Breiðamerkurjökli. Þátttakendur senda ljósmyndirnar rafrænt í gegnum sérstaka gátt og verða þær hluti af gagnabankanum um jöklabreytingar.

ÁRANGUR

Grundvöllur félagsins er þátttaka sjálfbóðaliða hvaðanæva úr þjóðfélaginu. Bakgrunnur félagsmanna er mjög fjölbreyttur, sem er lykillinn að öflugri starfsemi félagsins. Hefur starfsemi þess skilað miklum árangri og eftt jöklarannsóknir hér á landi verulega. Félagar Jöklarannsóknafélagsins eru nú um 600. Þeir ferðast um jökla, mæla, skrá, flytja búnað, viðhalda skálum og taka bæði þátt í rannsóknum og uppbyggingu aðstöðu. Félagið hefur frá upphafi byggst á hugmyndaauðgi, krafti og fórnfýsi fjölda einstaklinga. Eins og stundum er sagt: Þeir sem smitast af hinni ólæknanandi jöklabakteríu, þeir losna sjaldan við hana.